

بررسی نقش تعاونی های کشاورزی در اقتصاد ایران و ارائه راهکارهای عملیاتی برای توسعه و ترویج فرهنگ تعاون (مطالعه موردی استان های اصفهان، خراسان رضوی و جنوبی)

Investigate the role of Agricultural Cooperatives of Iran's economy and providing operational guidelines for development and promoting cooperation (A Case Study of the provinces of Isfahan, Khorasan, and South)

محمد علی محمدی^۱

دانش آموخته دانشگاه صنعتی اصفهان و کارشناس ارشد سازمان جهاد کشاورزی خراسان رضوی ایمیل:

mam645@yahoo.com و s8029645@alumni.iut.ac.ir

چکیده

امروزه تعاونی های کشاورزی در بسیاری از کشورها، نقش تعیین کننده در توسعه روستایی و اقتصاد ملی دارند. تعاونی های کشاورزی فنلاند، سنگاپور، امریکا، دانمارک، کره جنوبی، نروژ، لهستان، اروگوئه، ژاپن، کانادا، چین و... سهمی بالغ بر 40 درصدی در اقتصاد کشورشان دارند. تعاونی های کشاورزی ایران علیرغم جایگاه قانونی خوب، نتوانسته اند نقش موثری در اقتصاد کشاورزی ایران ایفا نمایند. آیا عدم نقش موثر تعاونی هادر توسعه روستایی و اقتصاد ملی نتیجه عدم فرهنگ تعاون در ایران است یا نتیجه عدم ساماندهی مناسب آنان توسط دولت هاست؟ پژوهش حاضر با روش اسنادی و میدانی به منظور یافتن پاسخ به سئوالات یادشده در استان اصفهان و استان های خراسان رضوی و جنوبی به انجام رسیده است. در تحقیق میدانی پژوهش 115 پرسشنامه ویژه مسئولین تعاونی ها تکمیل شده، 30 مصاحبه تخصصی به عمل آمده است. یافته های مطالعه اسنادی نشان می دهد تعاونی سنتی در ایران دارای قدمت حدود چهار هزار سال است بنا براین مردم ایران دارای فرهنگ کهن تعاون می باشند. در زمینه تعاونی های نوین قوانین بسیار خوبی نیز وضع شده است. بطوری که در قانون اساسی ایران یکی از بخش های سه گانه اقتصادی کشور به تعاون اختصاص یافته است. لیکن در مسیر توسعه تعاونی ها از تجربیات جهانی تعاون به صورت ناقص استفاده شده است. تجربیات چند هزار ساله ایران در این زمینه که حاصل شرایط فرهنگی و اقلیمی این مرز و بوم است به کلی فراموش شده است. یافته های مطالعه میدانی حاکی آنست که تعاونی های کشاورزی به ویژه سال های اخیر از نظر کمی رشد قابل داشته اند لیکن سهم مشخص آن ها در اقتصاد کشاورزی و اقتصاد ملی تایید نمی شود. بی مهری دولت ها به تعاونی ها و همکاری های سنتی، برخورد قیم مابانه مدیران تعاونی های و عدم مشارکت واقعی کشاورزان در اداره تعاونی ها با اعضاء، عدم تعریف وظایف تعاونی هادر اقتصاد کشاورزی، عدم اعتماد دولت ها به تعاونی ها و ناسپردن نقش مشخص موثر به آن ها از مهمترین دلایل عدم توفیق تعاونی ها در این زمینه محسوب می شود. محقق برای ایفاء نقش موثر تر تعاونی ها برای توسعه روستایی و اقتصاد ایران اجرای شش راهکار عملیاتی را توصیه می نماید: 1- تعیین متولی واحد برای خدمات حمایتی تعاونی های کشاورزی 2- تفویض اختیار دولت به تعاونی ها در وظایف قابل واگذاری 3- عدم دخالت دولت ها در مدیریت تعاونی 4- احیاء و تقویت تعاونی های سنتی منسوج شده و یا حال انقراض 5- برقراری تعامل بین انواع تعاونی روستایی و شهری برای ساماندهی تولید و بازار یابی 6- توسعه آموزش تعاون به آموزشهای شغلی اعضای تعاونی ها

کلید واژه: تعاونی های کشاورزی - توسعه روستایی - توسعه و ترویج فرهنگ تعاون - تعاونی های سنتی

Abstract

The Agricultural cooperatives in many countries today have played a role in determining the development of rural and national economy. Agricultural cooperatives in countries such as Finland, Singapore, America, Denmark, South Korea, Norway, Poland, Uruguay, Japan, Canada, China, etc are more than 40% share in the country's economy. Iranian Agricultural Cooperatives have a certain share in the country's agricultural economy. What are the success factors for cooperatives and the share of cooperatives in rural development and national economy (lack of cooperation in Iranian culture or the lack of appropriate regulation of them by the governments?) We mentioned that we find answers in the province and South Khorasan provinces. This research has been done documentary study and field methods. Data were collected in the survey with 115 completed questionnaires and interviews of 30 specialties. Documents findings indicate that approximately four thousand years old cooperative tradition in Iran, Iranian people are so cooperative with the ancient culture. Iran in the new cooperative legislation is good legislation. Iran has been allocated so that the fundamental law of the three parts

of the country's economic cooperation. But the rules of international experience have been partially cooperative. Planners of Cooperatives, Cooperative Development of Main had forgotten the experiences of thousands of years of social conditions and regional cooperation, which is Iran. The Researcher for a more effective role for the development of cooperative economy in rural Iran, the five recommended operational strategies: The first step is the unit responsible for support services by the government's agricultural cooperatives. The second step is assignment of duties to the empowerment of cooperatives. The third step is lack of government interference in cooperative management. The fourth step is resuscitation and strengthening of traditional cooperatives or are outdated extinction. The fifth step is establishment cooperative interaction between rural and urban types (for organizing cooperatives for production and marketing of goods and services). The sixth Step is Cooperative education and job training members of cooperatives.

Key Words: Agricultural Cooperatives- rural development- traditional cooperatives- development and promoting cooperation

مقدمه:

1-1- طرح مسئله:

تجارب به دست آمده در سایر کشورها نشانگر آن است که بخش تعاونی به عنوان یک نظام کارآمد اقتصادی و اجتماعی می تواند برای تأمین نیازهای اقشار جامعه گامهای مفیدی بردارد و آرامش و تحرک را در آنان تقویت کند. در ژاپن بیش از 70٪ عرضه فرآوردهای لبنی را تعاونی ها برعهده دارند در کانادا نیز سهم تعاونی ها در عرضه گندم به همین میزان است. در چین بازار رسانی محصولات کشاورزی و توزیع کالاهای مصرفی در مناطق روستایی برعهده تعاونی هاست. (طالب، 1376) از یک سو منابع تاریخی موجود ایرانیان را از متعاون ترین ملل دنیا عنوان کرده اند و از سوی دیگر با اذعان مسئولان و کارگزاران دولتی ایران، تعاونی ها علی رغم گسترش کمی آنها، نقش چندانی در مدیریت تولید روستایی و اقتصاد ایران نداشته اند. در این مقاله برآنیم که آسیب شناسی سیاست ها و برنامه های توسعه تعاونی های روستایی و کشاورزی در ایران بررسی نموده و سپس از منظر اقتصاد کشاورزی در روستاهای ایران، راهکار لازم برای ایفا نقش موثرتر تعاونی در اقتصاد کشاورزی و ملی ارائه نماییم.

1-2- اهمیت مساله (اهمیت تعاونی ها)

امروزه موضوع توسعه اجتماعی و اقتصادی به عنوان یکی از مهمترین ساخت علوم و فنون و تکنولوژی است در این میان توسعه منابع انسانی بیش از سایر منابع و امکانات مورد توجه واقع شده است. اقتصاددانان و جامعه شناسان

بزرگ به این باور رسیده اند که راز ترقی و تعالی پیشرفت هر کشور نه در منابع طبیعی و نه در منابع طبیعی و نه در جمعیت است بلکه توسعه سازمان های غیر دولتی و بویژه تعاونی هاست.

1-3-3- مبانی نظری:

1-3-1- تعریف تعاون و شرکت تعاونی: معنی کلمه تعاون یاری کردن، کمک متقابل و تشریک مساعی است. مفهوم واقعی تعاون شعار معروف یکی برای همه و همه برای یکی است (نسیمی، 1380). شرکت تعاونی سازمانی است اقتصادی اجتماعی که از تجمع آزادانه داوطلبانه افراد به منظور مشارکت هر چه بیشتر در فعالیت های خاص برا رسیدن به هدف مشترک اعضا بوجود آمده چنین سازمانی بصورت دموکراتیک اداره می شود. امر آموزش به اعضا مورد توجه قرار گرفته و سرمایه لازم توسط اعضا با توجه به امکانات مالی آنها تامین می گردد و به سر مایه فوق سود محدودی تعلق می گیرد مابقی سود به نسبت منصفانه بین اعضا تقسیم می گردد» (انصاری، 1371: 206)

1-3-2- اشکال تعاونی ها: تعاونی ها از نظر شکل گیری و نحوه فعالیت به دو گروه سنتی و نوین یا مدرن تقسیم می شوند

الف- تعاونی های سنتی در جامعه روستایی: تعاون و همیاری از دیرباز به صورت های مختلف در ایران بویژه در جوامع روستایی وجود داشته است. ایرانی ها، نخستین ملتی بوده اند که از نقطه نظر اقتصادی، کشاورزی و اجتماعی به تعاونی توجه کرده اند. این نوع همیاری سنتی در چارچوب موازین عرفی خاصی مانندزراعت، آبیاری، خانه سازی، کار در مزرعه ... مراسم شادی ها و عزاداری ها و بزرگداشت ها صورت می گرفته است. رایج ترین شکل تعاونی های سنتی ایران بنه بوده است. بنه نوعی سازمان جمعی یا گروهی است که کار تولید کشاورزی به شکل همیاری و اشتراک مساعی در کاشت، داشت و برداشت همراه بوده است. در بنه ها، سازمان کار جمعی و غیر رسمی از یک سو هزینه تولید را کاهش می داد و از سوی دیگر از ترکیب تلفیق مهارت های افراد مختلف به افزایش میزان بهره وری منجر می شد. (عبداللهی، 1377: 134)

ب- تعاونی های مدرن یا نوین: کامل ترین طبقه بندی شرکت های تعاونی به وسیله سازمان بین المللی کار به شرح زیر انجام شده است:

1- شرکت های تعاونی کشاورزی: که شامل تعاونی روستایی به شرح زیر است:

- الف - شرکت تعاونی اعتبار روستایی: هدف تهیه و تدارک کشاورزان می باشد.
- ب - شرکت های تعاونی کشت دسته جمعی
- ج - شرکت های تعاونی جمع آوری و فروش و بازار یابی محصولات کشاورزی و دامداری
- 2- شرکت تعاونی خدمات
- 3- شرکت تعاونی مسکن
- 4- شرکت های تعاونی صنعتگران و پیشه وران
- 5- شرکت تعاونی ماهی گیری
- 6- شرکت تعاونی مصرف (انصاری 1370)
- 1-3-3 سابقه تحقیق: سابقه تحقیق در مورد تعاونی های روستایی که دسترسی به آن میسر گشته به شرح جدول زیر ارائه می شود:

جدول 1- سابقه موضوع تحقیق

نام محقق و سال	موضوع تحقیق	نتایج کلی تحقیق
روحانی (1378) درویشی نیا (1379) آقاجانی و رزنی (1380)	عملکرد شرکت های تعاونی تولید استان همدان، مازندران و اصفهان	عدم تحقق اهداف تعاونی های تولید استان ، عدم ارائه خدمات پیش بینی شده در قانون تاسیس تعاونی های تولید ، عدم موفقیت مدیریت از نتایج این تحقیق بوده است.
صفری شالی (1380)	بررسی عملکرد شرکت های تعاونی کشاورزی مرغداران	میزان شناخت اعضاء از اصول تعاون مشارکت اعضاء را افزایش دهد. همچنین رابطه مستقیم بین موفقیت شرکت با مشارکت ، آموزش اعضاء وجود دارد
رمضانی (1381)	، ارزیابی عملکرد هیاتهای مدیره و مدیران عامل تعاونی کشاورزی مرغداران ایران	عملکرد ضعیف شرکت ها، پایین بودن میزان بهره مندی اعضا از آموزش ، پایین بودن مشارکت اعضاء در امور شرکتها و شناخت کم اعضاء از اصول تعاون
کریمی (1386)	آثار تعاونی های تولید کشاورزی در فرایند تولید	عملکرد تعاونی های تولید در رفع نیازهای کشاورزان در مجموع ضعیف بوده است
سعدی (1384)	ارزیابی تعاونی های تولید کشاورزی (آنالیز SWOT) در استان همدان (شهرستان گیو در آهنگ)	افزایش سطح آگاهی فنی و تخصصی، افزایش دسترسی به نهاده ها، توسعه مکانیزاسیون از مهمترین نتایج مثبت تعاونی های تولید کشاورزی است. در مقابل محدودیت سرمایه، بی توجهی به اصول تعاون و روزمرگی از مهمترین نقاط ضعف تعاونی هاست
اگهی (1385)	ارزیابی مشارکتی تعاونی تولید روستایی با استفاده از رهیافت PRA	عدم تاثیرگذاری تعاونی بر نظام بهره برداری منطقه، عدم توفیق مدیران در مشارکت مردم در تعاونی، عدم اعتماد
قنبری و برقی (89)	نقش تعاونی های مشاع در توسعه مناطق روستایی تحت پوشش: مطالعه موردی استان اصفهان	تعاونی های مشاع در توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاهای تحت پوشش موفق نبوده اند.

1-3-4- سئوالات تحقیق:

1. عواملی عدم توفیق تعاونی ها نتوانند در ایفای نقش تعیین کننده در اقتصاد ملی و محلی ایران کدامند؟
2. سیاست های اجرایی دستگاه های متولی تعاونی ها تاچه حد تقویت کننده نقش تعاونی در اقتصاد ملی بوده اند؟
3. چه راهکار های عملیاتی برای توسعه تعاونی ها فرهنگ تعاون لازم است؟

2- روش شناسی تحقیق

1-1- مواد و روش: پژوهش حاضر از لحاظ هدف در زمره تحقیقات کاربردی، و در جمع آوری اطلاعات نیز از روش های تحقیق اسنادی و میدانی بهره گرفته شده است. در تحقیق اسنادی از منابع تاریخی و اطلاعات موجود در سالنامه ها و اطلاعات موجود در کارخانه های شیر استان اصفهان بهره گرفته شده است. در تحقیق میدانی پژوهش از تکنیک های پرسشنامه، مصاحبه استفاده شده است. در تحلیل مسایل از تجارب نگارنده در خصوص تعاونی های تولید و مصرف روستایی، نیز کمک گرفته شده است.

2-2- جامعه آماری و حجم نمونه: در تحقیق میدانی 115 مرکز جمع آوری شیرتاسیس شده توسط تعاونی ها 180 نفر گاودار 115 نفر شیرکش قلمرو مکانی 43 مورد مصاحبه با اعضا تعاونی های روستایی صورت گرفته است. جامعه آماری و قلمرو مکانی تحقیق در تحقیق اسنادی شرکت های تعاونی ایران می باشد. لیکن مطالعه موردی در تحقیق میدانی شرکت های تعاونی استان های خراسان و استان اصفهان می باشد.

3- تحلیل داده های تحقیق

3-1- تحلیل داده های تحقیق اسنادی:

3-1-1- **قدمت تعاون:** بررسی منابع تاریخی در مورد تعاون موجود نشان می دهد اولین اثر وجود تعاونی مربوط به سازمان های پیشه وران و کارگران صنایع دستی مصر 3000 سال قبل از میلاد مسیح می باشد. حمورابی سلطان بابل در حدود 2050 سال قبل از میلاد اجازه داد کشاورزان مزارع رابه صورت تعاونی برای کشت آماده و در جمع آوری محصول باهم همکاری نمایند. در یونان باستان می توان از سازمانهای تعاونی کفن و دفن یاد کرد که هدف آن راحتی خیال اعضاء پس از مرگشان بوده است. در چین قدیم آثاری از 2000 سال قبل از میلاد در مورد تعاونی اعتبار بدست آمده است. در رم قدیم سابقه تعاونی پیشه وران به 450 سال قبل از میلاد می رسد. بسیاری از صاحب نظران مبانی تاریخی تعاون را در نخستین دوره های بشر در محدوده تمدن درخشان عهد عتیق چون مصر، چین، یونان و ایران جستجو کرده اند (نهادنبدیان، 1353 و بهرامی، 2535).

جدول 2- قدمت تعاون در بین ملل جهان

نام سرزمین	اولین اثر مکتوب تعاون	بهره برداران	نظارت بر تعاونی	ویژگی خاص
مصر	3000 سال قبل از میلاد	پیشه وران، و کارگران صنایع	حاکمان وقت	ضمن نظارت حکام بر تعاونی، مقداری آزادی اعضاء وجود داشته است
بابل	2050 سال قبل از میلاد	کشاورزان	حمورابی سلطان بابل	کشت و جمع آوری محصول
یونان باستان	دوران باستان	عمومی	-	سازمان تعاونی کفن و دفن برای راحتی خیال اعضاء پس از مرگ
چین قدیم	2000 سال قبل از میلاد	-	-	تامین اعتبار
رم قدیم	450 سال قبل از میلاد	پیشه وران	-	هر صنعت تعاونی خود را داشته است
انگلیس و فرانسه	1530 میلادی	عمومی	-	بیمه

3-1-1- تحولات سیاسی و تاثیر آن بر مدیریت نظام تولید کشاورزی:

الف- اصلاحات ارضی و تخریب نظام تولید تعاونی کشاورزی در ایران: ایجاد شرکت تعاونی جزئی از برنامه اصطلاحات ارضی بود. اما عملاً قبل از اصلاحات ارضی شروع شده بود. کسانی که پیش نویس قوانین اصطلاحات ارضی را تهیه می کردند هیچ گونه اطلاعاتی از ساخت و کار کرد بنه ها نداشتند. لذا زمین به افراد صاحب نسق داده شد نه به سازمان بنه،

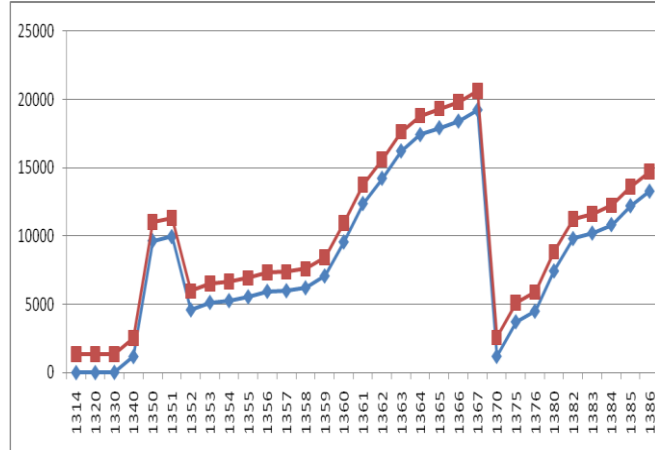
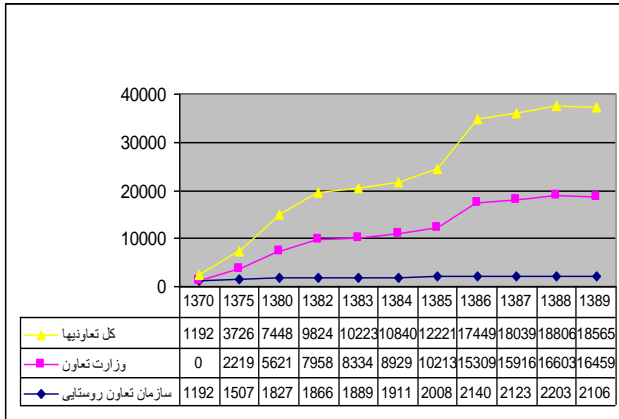
که اولین اثر سوء این عمل منجر به هم پاشیدگی بنبه ها شد. نظام بنبه، صحرا و سایر همکاری های گروهی تولید با اجرای اصلاحات ارضی به شدت تضعیف شد و با عوامل متعددی دیگر زمینه انقراض، این تعاونی سنتی فراهم گردید نظام بنبه، صحرا و سایر همکاری های گروهی تولید با اجرای اصلاحات ارضی به شدت تضعیف شد و با عوامل متعددی دیگر زمینه انقراض، این تعاونی سنتی فراهم گردید. (لهسایی زاده، 1369) اعتقاد مسئولین اصلاحات ارضی بر این بود که شرکت های تعاونی وظایف مالک و بنبه ها را در زمینه تولید انجام خواهد داد (انصاری 1370) اجرای اصلاحات ارضی ایران نه تنها موجبات جایگزینی نقش مالک و ارباب و سازمان رافراهم نکرد بلکه سازمان سنتی تعاونی بنبه و صحرا را منهدم نمود. "دولتی کردن مدیریت روستاها هدف اعلام نشده اصلاحات ارضی بود که در این هدف بیش از سایر هدف ها موفق بودند (طالب، 1372)

ب - زمینه های شکل گیری تعاونی های مدرن در ایران: با طرح قانون تجارت در سال های 1303 و 1304 بحث تعاونی های مدرن که به صورت قانونی رسمیت می یافتند، آغاز شد. تاسیس اولین شرکت تعاونی روستایی به سبک غربی در سال 1314 شمسی گرمسار بوده است. دولت های ایران در هر برهه ای از زمان با تبلیغات وسیع و صدور بخشنامه های و آیین نامه و حتی تهیه لوایح و تصویب قوانین در خصوص تعاون، سعی در گسترش تعاونی ها کرده اند. برنامه ریزان و تدوین کنندگان قانون یادشده، اصولاً با سازمان اجتماعی و اقتصادی بنبه و صحرا، آشنایی نداشتند و اگر مختصر آشنایی داشتند تصور آنان بر این بود برای پیشرفت باید هرچه سنتی و بومی است تخریب نمود و هرچه غیر بومی پذیرفت و ترویج کرد. (سلیم، 1374)

ج - انقلاب اسلامی، تعاونی های مدرن: با پیروزی انقلاب اسلامی دوره دیگری از فعالیت تعاونی شکل گرفت با الهام از آیات واحادیث و روایات اسلامی اصول 43 و 44 قانون اساسی جمهوری اسلامی به تعاون اختصاص داده شده است. بنا بر این یکی از سه بخش مهم اقتصادی کشور به اقتصاد تعاونی اختصاص یافت. بدین ترتیب جایگاه قانونی تعاونی ها با پیروزی انقلاب اسلامی، شدیداً تقویت شد. مجلس شورای اسلامی در سال 1370 بر اساس اصول 43 و 44 قانون اساسی، برای گسترش تعاونی ها، اقدام به تصویب قانون بخش تعاونی و تاسیس وزارت تعاون نمود. ولیکن 42 روز پس از تصویب قانون بخش تعاون (در حین تصویب قانون تاسیس وزارت تعاون)، سازمان تعاون روستایی از پیوستن به وزارت جدید امتناع و با به تصویب رساندن تبصره ای در قانون بخش تعاون، در وزارت کشاورزی (سابق) باقی ماند. (سازمان تعاون روستایی، 1389) نمودار 1- نشان می دهد تعداد شرکت های تعاونی از ابتدا تا سال 1351 دارای

رشد کمی خوبی بوده است با ادغام برخی تعاونی ها در این سال تعداد آنها کاهش قابل توجهی داشته است لیکن تعداد اعضا رشد نیز داشته است.

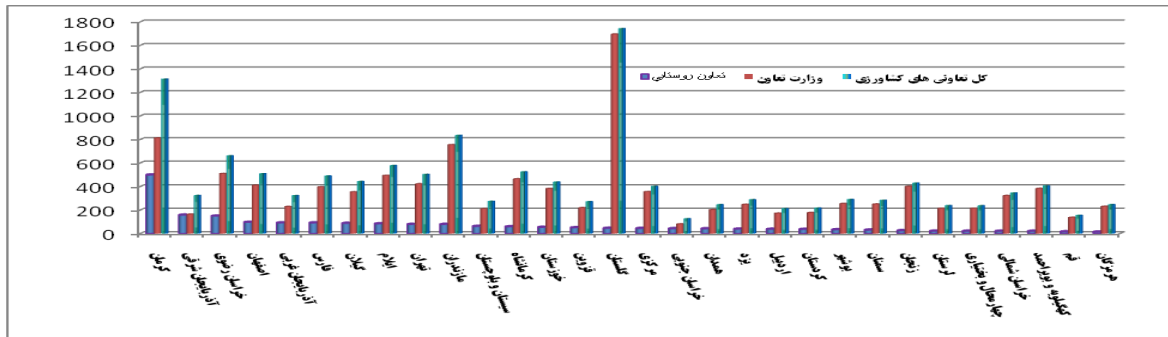
نمودار 1 و 2- تعاونی فعال کشاورزی در ایران از سال 1314 تا 1389

(سازمان تعاون روستایی و وزارت رفاهو تعاون، 1387)

تعداد تعاونی های مدرن در سال 1357 به 6000 شرکت می رسد. در طی سال های پس از انقلاب اسلامی، تعاونی ها از رشد کمی بیشتری نسبت به سال های قبل از انقلاب برخوردار بوده است. قطعاً قوانین وضع شده و حمایت مسئولان در رشد کمی یاد شده بی تاثیر نبوده است.

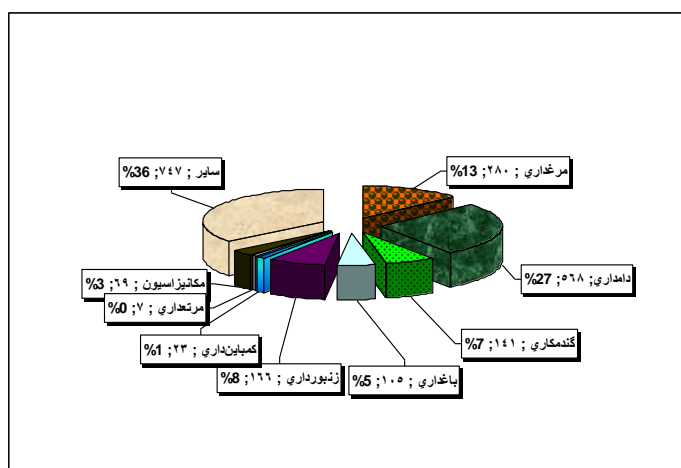
نمودار 3- مقایسه تعاونی های فعال کشاورزی تحت پوشش وزارت رفاه و تعاون و سازمان تعاون روستایی به تفکیک استان

(سازمان تعاون روستایی و وزارت تعاون، 1389)

نمودار 3- نشان می دهد با آنکه سالیان زیادی از تاسیس وزارت تعاون نگذشته است تعداد تعاونی فعال تحت پوشش وزارت تعاون تفاوت قابل توجهی با تعاونی تحت پوشش سازمان تعاون روستایی وجود دارد و همچنین سازمان تعاون روستایی در امر توسعه کمی بیشترین تعاونی های کشاورزی استان های کرمان، آذربایجان شرقی و خراسان رضوی توفیق را داشته است و وزارت رفاه و تعاون در استانهای گلستان کرمان و مازندران در این زمینه موفق تر از سایر استان ها عمل نموده است. دسترسی به آمار تفکیکی وزارت رفاه و تعاون میسر نشد. لیکن تعاونی فعال تحت پوشش سازمان تعاون روستایی به شرح نمودار 4- می باشد. این نمودار نشان می دهد که تعاونی های دامداری بیشترین تعداد و تعاونی های کمباین داری و کمباین داری کمترین عدد را به خود اختصاص می دهد.

نمودار 4- تعاونی های فعال کشاورزی تحت پوشش سازمان تعاون روستایی ایران تا اسفند 1390

سالنامه آماری 1389

3-1-2- جایگاه تعاون در برنامه های توسعه ایران:

برنامه های توسعه قبل از انقلاب اسلامی: هدف اصلی برنامه های پنجگانه قبل از انقلاب توسعه شهری و کاهش جمعیت روستایی به ویژه شاغلان بخش کشاورزی بود. در حالی که 57% جمعیت کشور در نقاط روستایی سکنی داشتند اعتبار عمران روستایی در برنامه های یاد شده از 2/14% تجاوز نکرد. در برنامه اول تا سوم عمران روستایی جزئی از بخش کشاورزی بود و اعتبار تخصیصی عمدتاً در ابعاد فیزیکی توسعه روستا هزینه گردید (سازمان تعاون روستایی، 1383)

برنامه های توسعه بعد از انقلاب اسلامی: بعد از انقلاب اسلامی اصول 43 و 44 قانون اساسی جمهوری اسلامی به تعاون اختصاص یافت و بخش تعاون به عنوان یکی بخش های سه گانه اقتصادی کشور به رسمیت شناخته شد و بر همین اساس وزارت تعاون نیز در سال 1370 تاسیس گردید لیکن وزارت کشاورزی سابق مانع ساماندهی کلیه تعاونی های کشور در یک وزارتخانه و پیوستن تعاونی های روستایی به وزارت تعاون گردید. تا اواخر برنامه 5 ساله دوم توسعه، توجه ویژه ای به تعاونی ها معطوف نگردید زیرا برنامه های اول و دوم دارای استراتژی مشخصی در مورد توسعه تعاونی نبود. با آغاز برنامه سوم تعاونی ها از رشد کمی نسبتاً خوبی بوده اند لیکن چالش های متعددی مانع توسعه کیفی تعاون ها در ایران گردید. برنامه های سوم و چهارم دارای استراتژی مشخصی تری در خصوص تعاونی ها بوده است. در برنامه پنجم توسعه نیز در راستای توجه به این مقوله، هدف گذاری 25 درصدی سهم بخش تعاون از اقتصاد ملی قرار داده شده است.

3-1-4 نقش تعاونی ها در نظام اقتصادی کشور

اشتغال مستقیم و غیر مستقیم مردم چند کشور در تعاونی ها: منابع موجود به شرح جدول 3- جالبی در مورد نقش تعاونی ها در اشتغال ارائه می کند در حال حاضر 62 درصد مردم فنلاند، 33، درصد مردم کانادا، 50 درصد مردم سنگاپور، 40 درصد مردم امریکا عضو تعاونی هستند. در آلمان 25 درصد مردم، در کنیا و کاستاریکا 20 درصد مردم، در مالزی 20 درصد مردم عضو تعاونی می باشند.

جدول 3- میزان اشتغال مستقیم و غیر مستقیم مردم چند کشور در تعاونی ها

نام کشور	آرژانتین و هندوستان	کلمبیا	کنیا، مالزی و کاستاریکا	فنلاند	آلمان	ژاپن و کانادا	سنگاپور	آمریکا
میزان اشتغال در تعاونی ها	23%	8%	20	62%	25%	33%	50%	40%

ماخذ: (محمدیان ، 1387)

اهمیت تعاونی ها در اقتصادهای ملی چند کشور منتخب: همان طوری که در جدول 3- مشهود است در بسیاری از کشور تعاونی های نقش تعیین کننده در اقتصاد ملی ایفاء می کنند اطلاعات دریافتی حاکی است در دانمارک تعاونی ها 96 درصد تولید محصولات گوشتی، 50 درصد تولید محصولات لبنی، 34 درصد از

تولید تخم مرغ و محصولات باغی را در اختیار دارند. تعاونی های شیلات کره جنوبی حدود 71 درصد از سهم بازار را، در نروژ تعاونی های محصولات لبنی 99 درصد از تولید شیر، تعاونی های مصرف 8/7 درصد از صادرات و تعاونی های جنگلی 76 درصد از تولید چوب و الوار را با خود اختصاص داده اند. در لهستان تعاونی های لبنی 75 درصد از کل تولیدات در اسلونی، تعاونی های کشاورزی 72 درصد از تولید شیر 79 درصد از احشام 45 درصد از تولید گندم و 77 درصد از تولید سیب زمینی را، در اروگوئه تعاونی ها 90 درصد از کل تولید شیر، 34 درصد از کل تولید عسل و 30 درصد از تولید گندم را دارا هستند. در فنلاند تعاونی های تولید شیر 25 درصد بازار را، در قبرس تعاونی های بازاریابی محصولات کشاورزی 35 درصد کل بازاریابی محصولات را مدیریت می کنند. در ژاپن بیش از 70٪ عرضه فرآورده های لبنی را تعاونی ها برعهده دارند در کانادا نیز سهم تعاونی ها در عرضه گندم به همین میزان است. در چین 75٪ بازاریابی محصولات کشاورزی و توزیع کالاهای مصرفی در مناطق روستایی برعهده تعاونی ها است. (محمدیان، 1387)

جدول 4- مبین نقش تعاونی در نظامهای اقتصادی مختلف و عدم نقش مشخص تعاونی هادر اقتصاد ایران می باشد. خوشبینانه ترین برنامه ها رسیدن به نقش 15 تا 20 درصدی نقش تعاونی ها اقتصاد حکایت دارد.

جدول 4- نقش تعاونی ها در نظام های اقتصادی چند کشور منتخب

کشور	موضوع	سهم تعاونی ها	کشور	موضوع	سهم تعاونی ها
هلند	تولید گوجه فرنگی	100%	لهستان	عرضه فرآورده های لبنی	70%
	تولید گل	95%		تولید محصولات لبنی	75%
	تولید شیر	84%		خرده فروشی	75%
	تولید چغندر	64%		ساخت مسکن شهری	80%
فنلاند	پرورش دام	100%	چین	بازار رسانی محصولات کشاورزی	75%
	تولید لبنیات	97%		توزیع کالاهای مصرفی در روستاها	80%
	تولید تخم مرغ	50%		تولید شیر	100%
کانادا	محصولات گوشتی	96%	اروگوئه	تولید محصولات کشاورزی	33%
	محصولات لبنی	56%		تولید شیر	90%
	تولید تخم مرغ	50%		تولید عسل	34%
	اسلونی	محصولات باغی	34%	نروژ	تولید گندم
تولید شیر		72%	تولید شیر		99%
احشام		79%	تولید چوب و الوار		76%
گندم		45%	بازاریابی محصولات کشاورزی	35%	
سیب زمینی		77%	موثر در سهم بخش کشاورزی از تولید ناخالص ملی	40%	
			ایران	پیش بینی تحقق در برنامه پنجم	25%؟؟؟

			تولید لبنیات	60%
			تولید شکر جهان	35%
			عرضه گندم	75%

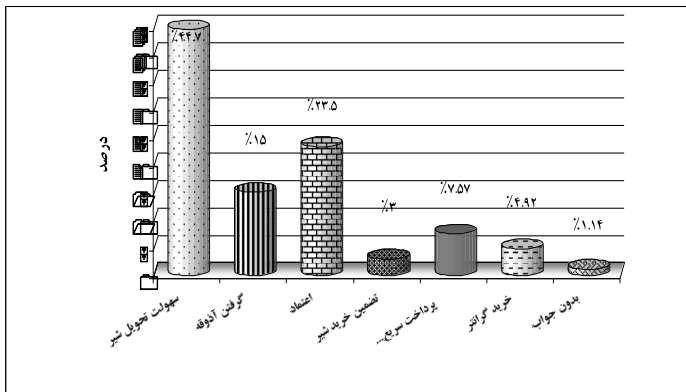
ماخذ اطلاعات: (محمدیان ، 1387)

تحلیل داده های تحقیق میدانی:

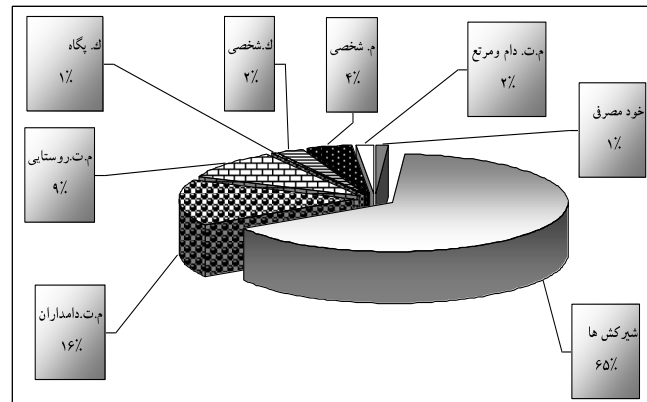
3-2-1- اعتماد تولیدکنندگان روستایی به تعاونی ها:

نمودار 1- ضمن نشان دادن تنوع خریداران شیر، مبین آن است که 65% از شیر تولیدی دامداران پاسخگوی تحقیق به شیر کش ها تحویل شده که دارای امکانات حمل و نقل ابتدایی تر نسبت به انواع مراکز می باشند . مراکز جمع آوری شیر، کارخانه های خصوصی وپگاه استان اصفهان با حمایت مستقیم و غیر مستقیم دستگاه های دولتی تنها توانسته اند 35% شیر تولیدی را جذب کنند.

نمودار 1- میانگین تحویل شیر تولیدی پاسخگویان تحقیق به خریداران

نمودار 2- دلایل ترجیحی تحویل شیر به خریداران

نمودار 2- نشان می دهد که 44/7% دامداران سهولت تحویل شیر و 23/5% اعتماد به خریدار را به عنوان مهمترین دلایل تحویل شیر به خریداران بیان کرده اند.

تحلیل داده های کیفی :

3-1-4- موانع ایفای نقش موثر تعاونی ها کشاورزی در توسعه روستایی اقتصاد کشاورزی ایران

نتایج کیفی تحقیق زیر در استان های اصفهان و خراسان که در عرصه عمل از عملکرد تعاونی ها و متولیان دولتی آنها کسب شده به شرح ذیل بیان می شود:

مشکلات ساختاری تعاونی های روستایی و کشاورزی: این نوع از تعاونی ها از ابتدا بصورت دولتی تاسیس شده اند و عضویت در آنها نیز اجباری بوده است. بدین جهت موانع ساختاری عمومی و اختصاصی زیر به عنوان موانع نقش موثر تعاونی هادر اقتصاد ملی و برنامه ریزی کشاورزی محسوب می شوند :

الف- موانع عمومی ساختاری توسعه تعاونی های روستایی در ایران: موانع ساختاری به شرح زیر برای انواع تعاونی های روستایی قابل طرح می باشد:

1- عدم مشارکت دادن روستائیان در تصمیم گیری تعاونی ها 2- دولتی و شبه دولتی شدن تعاونی ها 3- کلیشه ای بودن اساسنامه و عدم توجه به شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مناطق 4- عدم توجه به مشارکت اعضاء در تعاونی بعنوان ملاک ارزیابی تعاونی ها 5- عدم توجه به نیاز مردم برای تشکیل و فعالیت تعاونی ها 6- عدم مشارکت واقعی اعضاء و نمایندگان آنان در اتحادیه های تعاونی

ب- مشکلات ساختاری تعاونی های کشاورزی :

1- این نوع تعاونی ها یا تحت پوشش سازمان تعاون روستایی و یا وزارت رفاه و تعاون می باشند و پس از تشکیل می توانند تحت پوشش موسسه دولتی دیگر درآیند.

2- مدیر عامل این تعاونی ها کارمند دولتی نمی باشند لیکن هیات مدیره برای تعیین مدیر عامل بایستی موافقت مدیران جهاد کشاورزی را جلب نماید.

توسعه روستایی و عدم توجه به پیشینه تعاونی های سنتی و حمایت از آنها:

سود نجستن از تجربیات جهانی تعاون دیوانگی است اما رها کردن تجربیات چندین هزار ساله خودی که حاصل شرایط فرهنگی اقلیمی این مرز و بوم نیز عاقلانه نیست. تجارب بدست آمده گویای آنست که با

سیاست ها و برنامه ریزی نادرست، جهل وبی توجهی به شرایط اقلیمی واجتماعی خود وشناخت ناقص در باره شرایط وامکانات بیگانه، موجبات نابودی بسیاری از تاسیسات کشاورزی سنتی، همچون قناتها، کبوتر خانه ها، فراموشی روش های آبیاری، کشت کاری، دیم کاری و آیش بندی، برهم زدن وتضعیف سازمانها وشبوه های سنتی تعاونی فراهم شده است(نسیمی، 1372) تعاونی های مدرن نیز هیچگاه با فرهنگ ایران منطبق نگردیده و مطابق با نیازهای واقعی مردم موجودیت نیافته اند. گسترش آنان با توسل به اجبار وتحمیل، تبلیغات واعمال فشارهای دولتی بوده است.

تعدد تصمیم گیری در مورد تعاونی ها عدم تعامل بین آنها:

اگرچه تلاش فراوانی برای دسترسی به اطلاعات بخش تعاون برای کل کشور صورت گرفت لیکن دسترسی به امار تعاونی های کشاورزی کشور میسر نشد. بدین جهت این مبحث با اطلاعات اخذشده از سازمان تعاون روستایی ونظام بهره برداری استان های خراسان تحلیل می شود دسته بندی اطلاعات یادشده حکایت از آن دارد که تعاونی ها بویژه تعاونی های روستایی دارای ساماندهی مناسبی نیستند. جدول 5- نشان می دهد در سال 1389 معادل 12% از تعاونی های کشاورزی تحت پوشش حمایتی سازمان تعاون روستایی 80% تحت پوشش وزارت رفاه وتعاون تنها 8% از تعاونی ها با عنوان تعاونی های تولید تحت پوشش نظام بهره برداری سازمان جهاد کشاورزی استان بوده اند.

جدول 5- شرکت های تعاونی کشاورزی فعال استان های خراسان طی 1378-1389

به تفکیک سازمانهای دولتی ناظر

سال	سازمان تعاون روستایی		نظام بهره برداری		اداره کل تعاون	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
1378	755	42%	125	17%	311	41%
1379	668	29%	127	19%	344	51%
1380	701	27%	129	18%	386	55%
1381	744	26%	131	18%	423	57%
1382	803	22%	133	17%	492	61%
1386	123	17%	110	9%	912	74%

1389	1922	230	12%	156	8%	1536	80%
------	------	-----	-----	-----	----	------	-----

مأخذ: 1- سالنامه آماری کشاورزی 1389

تعاونی های کشاورزی عموماً تولیدکننده کالایی هستند که تعاونی شهری بدان نیازمند می باشد و همچنین تعاونی های تولید شهری و کارگری در تولید کالاهایی دخیلند که اعضاء تعاونی کشاورزی مصرف کننده کالامی باشند. تولیدات هر دو گروه تولید کننده توسط واسطه به گروه دیگر فروخته می شود و در برخی موارد هر یک از دو نوع تعاونی به دنبال جذب مشتری می باشند. وزارت خانه های تعاون، صنایع، بازرگانی، جهاد کشاورزی و وزارت مسکن و شهرسازی نیز تاکنون تصمیمی برای برقراری تعامل بین تعاونی های کارگری، توزیعی و تولیدی شهری با تعاونی های تولید و مصرف روستایی نگرفته اند.

عدم حمایت متولیان دولتی از نقش قانونی ارکان تعاونی ها:

تا سال 1383 مدیران عامل بسیاری از تعاونی های روستایی منصوب دستگاہای دولتی ذیربط بوده اند. هیات های مدیره در سیاست گذاری شدیداً تحت فشار و نفوذ مدیران عامل دولتی و وابسته به دولت می باشند. به دلیل عدم انتخاب واقعی مدیران تعاونی ها توسط اعضاء، مدیران اتحادیه تعاونی هانیز بطور مستقیم و غیر مستقیم توسط دولت ها انتخاب می شوند. در خوشبینانه ترین نگاه اینگونه مدیران "برای مردم" کار می کنند نه بامردم برای مردم!

6- سازمان تعاون روستایی و تعاونی های تولید کشاورزی:

سازمان تعاون روستایی که قانوناً متولی نظارت بر تعاونی های روستایی بود با تصویب قانون تعاونی های تولید در سال 1371 و ایجاد معاونت نظام بهره برداری در وزارت کشاورزی سابق، موضوع نظارت سازمان تعاون روستایی بر تعاونی های تولید روستایی ضعیف شد. خوشبختانه اخیراً (سال 1390) با سیاست جدید وزارت جهاد کشاورزی کلیه وظایف و تعاونی ها و تشکل های کشاورزی تحت پوشش وزارت جهاد کشاورزی سازمان تعاون روستایی منتقل شده است.

4- نتیجه گیری و پیشنهادات

4-1- نتیجه گیری:

بر اساس نتایج این پژوهش تعاونی های مدرن، از ابتدا تاکنون با گذار از فراز و نشیبهای متعدد، از نظر کمی سیر صعودی داشته است. لیکن تاکنون نقش تعیین کننده ای در توسعه روستایی و اقتصاد کشاورزی نداشته اند. تجربه تعاونی ها

در این زمینه گویای این حقیقت آشکار است که در شرایط موجود تعاونی های کشاورزی به دلیل موانع ذیل نمی توانند تعهد خاصی در اقتصاد ملی ایران بپذیرند:

1. دودستگاه دولتی سازمان تعاون روستایی و وزارت تعاون در امر ساماندهی، حمایت و تصمیم سازی تعاونی های کشاورزی و روستایی فعالیت دارند.
2. تعامل بین انواع تعاونی های روستایی و شهری وجود ندارد.
3. وجود مشکلات ساختاری در تعاونی های روستایی مانع نقش موثر تعاونی های کشاورزی در اقتصاد ملی شده است.
4. متولیان دولتی از ایفای نقش قانونی ارکان (مجمع عمومی بازرس و هیات مدیره) در تعاونی ها حمایت لازم به عمل نمی آورند و تلقی اعضا از برکزاری مجامع عمومی عملاً اقدامی تشریفاتی است.
5. عملکرد تعاونی های مدرن با نیازهای واقعی مردم مطابقت ندارد
6. تعاونی هادر بازار رسانی محصولات تولیدی نتوانسته اند نقش برجسته ای ایفاء نمایند

4-2- پیشنهادها:

7. پیشنهادات زیر ایفای نقش موثرتر تعاونی هادر در توسعه روستایی و اقتصاد کشاورزی قابل ارائه می باشد:
8. در فرآیند زمینه سازی، تشکیل، فعالیت و ارزیابی تعاونی ها، راهبرد "با مردم" بجای "برای مردم" مورد توجه قرار گیرد. مشارکت فعال اعضاء بعنوان مهمترین فاکتور ارزشیابی ارزیابی تعاونی های روستایی مورد توجه قرار گیرد.
9. با واگذاری تعاونی های دولتی و شبه دولتی ایجاد شده به مردم و عدم دخالت دولتها در مدیریت تعاونی، زمینه مشارکت مردم را فراهم شود. اساسنامه تعاونی بویژه تعاونی های روستایی، با توجه به نیازها و اقلیم هر منطقه انعطاف پذیر شوند و موانع قانونی در این زمینه، مرتفع گردد.
10. تعاونی های سنتی روستاهایی که منسوخ شده و یا در حال انقراض احیاء و یا تقویت شوند و با الهام از فرهنگ تعاونی های سنتی در ساختار تعاونی های مدرن تجدید نظر صورت پذیرد.
11. تشویق به تعامل جدی بین انواع تعاونی روستایی و شهری در دستور کار دستگاههای متولی قرار گیرد
12. تعیین تکلیف تعاونی های کشاورزی تحت پوشش وزارت رفاه و تعاون و تعیین متولی و تقویت آن در دستور کار جدی دولت و مجلس قرار گیرد.

منابع

1. آگهی، حسین، شکراله حمدحیدری و محمود کشوری (1386)، "ارزشیابی مشارکتی تعاونی تولید روستایی با استفاده از رهیافت PRA (مطالعه موردی تعاونی تولید فرزبان استان لرستان). ماهنامه علمی جهاد، ترویج کشاورزی و توسعه روستایی سال 27 شماره 277 خرداد و تیر.
2. آزادی حسین، کرمی عزت اله (1380)، مقایسه موفقیت واحدهای مکانیزه تعاونی های روستایی، تعاونی های تولید و شرکت های مکانیزه استان فارس، مجله علوم و فناوری کشاورزی. منابع طبیعی جلد پنجم شماره سوم
3. آقاجانی ورزنه، (1380) ارزیابی فعالیت شرکت های تولیدی استان اصفهان، دانشگاه صنعتی اصفهان
4. انصاری، حمید (1370)، مبنای تعاونی دانشگاه پیام نور
5. بهرامی، ایرج (2535) اصول شرکتهای تعاونی، دانشگاه ملی ایران
6. بیات ورچقی، حسن، (1382) بررسی فعالیتها و شناخت تاثیر ایجاد شرکت تعاونی تولید روستائی هفتاد قله شهرستان اراک. پایان نامه (کارشناسی ارشد) دانشگاه صنعتی اصفهان
7. حضرتی مجید، *مجیدی بتول، رحمانی بیژن (1389) شناسایی عوامل موثر بر موفقیت تعاونی های کشاورزی در توسعه اقتصاد روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده، تعاون، 109-3:89
8. رمضانی، مسعود، (1381) ارزیابی عملکرد هیاتهای مدیره ومدیران عامل تعاونی کشاورزی مرغداران ایران، پایان نامه (کارشناسی ارشد) - دانشگاه صنعتی اصفهان، دانشکده کشاورزی،
9. سازمان تعاون روستایی، (1383) مشخصات عمومی تعاونی فعال کشاورزی) قابل دسترسی در سایت اینترنتی www.icm.gov.ir بازیابی شده در 16 شهریور 1390
10. سعدی (1387) - ارزیابی تعاونی های تولید کشاورزی (آنالیز SWOT) در استان همدان (شهرستان کبود آهنگ قابل دسترسی در سایت اینترنتی <http://sid.ir/Fa/Search> بازیابی شده در 16 شهریور 1390
11. سلیم، غلامرضا، (1374) اصول مدیریت تعاونی ها دانشگاه پیام نور
12. شیرانی، علیرضا، (1368)، تعاون، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی
13. طالب، مهدی، (1372) مدیریت روستایی در ایران، دانشگاه تهران
14. طالب، مهدی، (1375) اصول اندیشه های تعاونی، دانشگاه تهران
15. عبدالهی، محمد (1377) نظامهای بهره برداری، وزارت کشاورزی.
16. قنبری وبرقی (1389) نقش تعاونی های مشاع در توسعه مناطق روستایی تحت پوشش: مطالعه موردی استان اصفهان) روستا و توسعه قابل دسترسی در سایت اینترنتی www.sid.ir/fa بازیابی شده در 16 شهریور
17. کرمی، عزت ا.، حیاتی، کورش آثار تعاونی های تولید کشاورزی در فرایند تولید، قابل دسترسی در سایت اینترنتی <http://sid.ir/Fa/Search> بازیابی شده در 10 شهریور 1390
18. لطیفیان، احمد (1385) بررسی عملکرد شرکت های تعاونی کشاورزی استان خراسان بزرگ، دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشورسال سیزدهم شماره 20.
19. لهسایی زاده، عبدالعلی (1369) تحولات اجتماعی روستاهای ایران، انتشارات تولید شیراز

20. محمدیان(1386) نقش و جایگاه بخش تعاون در توسعه اقتصادی کشورها ،وزارت رفاه و تعاون دفتر امور بین الملل ، قابل دسترسی درسایت اینترنتی <http://www.jobportal.ir> بازیابی شده در 16 شهریور 1390
21. مرکز آمار ایران ،آمارنامه سال 1386 ،1388،1389.وسالنامه آماری 1382
22. نسیمی،علی،1372، سیر تطور تعاونی و اصلاح نظام بهره برداری در ایران
23. نکویی نائینی، سیدعلی ، علی بیگی امیرحسین (1386)، عوامل موثر بر میزان مشارکت اعضا در مدیریت تعاونی های روستایی شهرستان کرمانشاه اقتصاد کشاورزی و توسعه،ویژه نامه بهره وری و کارایی زمستان قابل دسترسی درسایت اینترنتی <http://sid.ir/Fa/Search> بازیابی شده در 12 شهریور 1390
24. نهاوندیان،هوشنگ(1353) اصول و مبانی تعاونی ها،دانشگاه شیراز